

Werger û wergêra Odi kurmançiyê de: paşxa Oe û hi Odek pirsê Oîroyî

Ergi OÖpe Ogi O

1. Sereta¹

Yekem nimûneyên wergerê² di kurmançiyê de, wergera *Şerefnameya Şerefxanê Bedlîsî* ya Mela Mehmûdê Bayezîdî û hindek nusxeyên Încilê ne ku di nivê duyem ê sedeya XIXê de ji layê mîsyonerên rojavayî hatine encamdan³. Heke em vê diyardeyê di nava çarçoweya siyasî û edebî ya wê çaxê de bi cih bikin û wisa tefsîr bikin, bêguman destpêkeke nisebeten ne-zêde-dereng e. Lê belê, em dibînin ku van nimûneyên pêşî rê li ber duristbûna tradîsyonekê venekiriye; lewre heta serê salên 80yan, gava roşinbîrên kurd li Ewrûpaya rojava kelk ji derfetên sazûmanî û dewletî wergirtin û ji bo dabînkirina (*tedarîkkirin*) materyalên dersên kurdî di xwendegehan de dest bi wergêrana deqên edebiyata cîhanî kirin, hîç hewleke birêkûpêk a wergêranê xuya nebûbû li ser sehneya roşinbîriya bakurê Kurdistanê. Ev qederê sê deheyên dawî ne liv û bizaveke wergêranê di kurmançiyê de berçav e. Lê belê, van hewlan heta niha şeweyê projeyên berfireh negirtibû, bêtir di çarçoweya hêz û şiyana kesê/a wergêr de bû. Di demekê de ku Kurd bi zimanê xwe nedihatine perwerdekirin û kar û xebata sazî û dezgehên kurdî ya bi pênavê ziman û edebiyata kurdî tûşî kosp û astengên yasayî û pratîk dibû, bêguman zêde muhtemel nebû ku bizaveke xwedan-bername û birêkûpêk a wergerê pêk bihata. Herwiha, serincek bi ser serhatiya wergerê di kurmançiyê de diselimîne ku rewşa wergerê hevterîb (*parallel*) bûye digel rewşa siyasî û civakî û roşinbîrî. Li ser vê paşxaneyê, em dê di vê gotarê de hewl bidin serhatiya wergerê di kurmançiyê de pêşkêş bikin û serinceke taybet bidine ser bizava wergerê ya piştî salên 80yan da ku taybetî û layenên serekî yê hewlên wergêranê, her digel kêşe û giriftên ku ew bizav tûşî bûyê, destnîşan bikin. Lê belê, sereta, em dê munaqeseyeke teorîk pêşkêş bikin ji bo ronkirina hindek layenan, paşê dê awireke mêjûyî bidine ser pêşketin û werara (*tekamûl, guhorîn*) zimanê kurdî ji bo dabînkirina bingehê mêjûyî da ku rê bide tehlîleke birêkûpêktir ji bo têgihiştina îroya meydana wergera kurdî.⁴

2. Werger û cûreyê Owê

¹ Gelek spas bo kak Remezan Alan û kak Bawer Ronahî ku nusxeyeke pêştir a vê gotarê xwendin û bi têbîniyên xwe pişkdar bûn di kêmkirina kêmasiyên nivîsarê de. Ev gotar berê di *Zend*'a bihar 2011ê de belav bû, lê belê ji ber kêmasiyên edîtoriyal hejmareke xeletî û kem û kurî hebûn di wê versiyona belavbûyî de; lewma em bi fer dizanin li vir careke din bidin belavkirin.

² Li vir 'wergêran', prosesa veguhastina deqekê ye ji zimanekî bo zimanekî din, anku kiryar û mijûliya venivîsandina deqekê bi zimanekî din e. Heçî 'werger' e, ew netîceya kiryara wergêranê ye. Wergêran (*translating*) kiryar e û werger (*translation*) encam e.

³ Li vir qesta me bi tenê kitêbên wergêrayî ne; heke na, hêj di sala 1825ê de Încilek bo kurdî tê wergêran, lê belê ji ber ku wergereke birêkûpêk û têgihiştinbar nîne nahê çapkîrin. Ji bo zanyariyên zêdetir bnr. Thomas (1990). Herwiha ihtimal e ku berî vê tarîxê wergerên bi kurdî çap bûbin, lê halê heyî zanyariyên di destê me de van berheman wekî numûneyên pêşîn ên wergera kurdî didêrin.

⁴ Divêt diyar bikin ku di vê lêkolînê de em serincê nadin ser çawanî û rexneya wergeran; hêvîdar in lêkolînên dîtir ronkatiyê bixine ser wî layenê girîng. Herwiha, wergerên ku heta sala 2009ê wek kitêb bi kurmançiya bakur û li Kurdistanê bakur, Tirkiye û li Ewrûpa çapkîrî di nav çepera nixandina vê gotarê de ne.

Jakobson (1959/2000:113) modêlekê pêşniyar dike bo jêkcihêkirina cûreyên wergerê. Sê cûre wergeran bi nav dike: wergera navzimanî (*intralingual*), wergera di navbera zimanan de (*interlingual*) û wergera di navbera sîstemên semiyotîk de (*inter-semiotic translation*). Wergera navzimanî, verêkxistina deqekê ye bi heman zimanî; wate, bi pêy profîla xwendevanan venivîsîna deqekê ye da ku ew deq berdest û xwendinbar be bo xwînerên wî zimanî. Bo nimûne, berhevokek ji çîrok û meselokên ku Mela Mehmûdê Bayezîdî di salên 1850an de berhev kiribûn, heke îro jinûve bêne çapkirin pêwîst nake gelek bêne sadekirin û bi hêsantir bêne venivîsandin, lê belê, berhema *Mem û Zîn bi kurdiya îro*, ku bi amadekirina Jan Dostî derçûye, adaptasyoneke pir berfireh û pêdaçûyî ye ku peyv û qalibên wê heta dereceke bilind hatine nûjenkirin û derbirrînên stîlîstîk li zimanê nûjen hatine guncandin. Wergera navbera du zimanan, li layê din, wergêrana ji zimanekî bo zimanekî din e. Wate, ew cûreyê wergêranê ye ku em bi rengekî asayî ji têgeha wergêranê têdigihin. Cûreyê sêyem ew e ku jê re gotiye wergera di navbera sîstemên semiyotîk de, ku di vê de nîşanên zimanî bi rêya sîstemên nîşanên ne-zimanî têne şîrovekirin (Jakobson 1959). Bo nimûne, filîmekî ji romanekê hatî adaptekirin nimûne ye ji bo wergera di navbera sîstemên semiyotîk de. Di van hersê cûreyên wergerê de jî armanc dabînkirin û pêşkêşkirina deqekê ye bi şêwazekî nû. Behsa me bi tenê li ser cûreyê wergera di navbera zimanan de ye.

Lêre pirsyarek xwe dadisepîne sebarek bi wergera di navbera lehceyên kurdî de. Gelo gava em deqeke edebî ji soranî vediguhêzin kurmançiyê, karê em dikin wergêran e an na? Diyar e edîtor û rewşenbîrên kurd nejidil in jê re bêjin « werger » lewre gelek caran wesfê wergerê li berhemên ji soranî bo kurmançiyê hatî veguhastin nakin, bi tenê îfadeya « ji soranî » an jî « kurmançiya wê » dinivîsin. Heke em li jêr ronîya vê polîkirina/senifandina Jakobsonî ya sê-cûreyî meseleyê lêk bidin, em dê bibînin ku, di cewher de, karê ku wergêrê ji îngilîziyê deqekê vediguhêze kurmançiyê û karê yê deqekê ji soranîyê vediguhêze kurmançiyê heman tişt e. Rast e ku, ji ber nêzîkî û zêdeyiya hevbeşiyên peyvî û rêzimanî, qelibandina deqê ji soranî bo kurmançiyê dê bêserêştir û hêsantir be, lê belê gava ji soranîyê werdigêre jî armanc ji wî kar û kiryarê ew e ku deqa bi soranî bo xwînerê kurmançiyê bi heman naverok û muadiliya stîlîstîk berdest be. Wate, adaptasyonek nîne ku armanca wê hêsankirin û xwendinbartirkirina deqê be ji bo xwînerên kurmançiyê, belku her wekî deqa ku ji îngilîziyê tê wergêran, venivîsandina deqê ye bi sîstemeke din a zimanî. Ji ber vê hindê, em dê di vê gotarê de berhemên ji soranî hatî veguhastin jî bi nimûneyên wergerê hesêb bikin, her wekî deqên ji zimanên din.

3. Awirvedaneke mêjûyî li ser pêşketina zimanê kurdî

Digel îslamîbûna Rojhilatê Navîn bi sedsala VIIIê re, zimanê erebî piraniya kardayên/fonksiyonên bilind ên zimanên herêmê zefî kirin; bi vî rengî, zimanê kurdî jî wekî zimanên din daket statûyeke duhemî. Tenanet di xanedanên Kurdan ên sedsalên X-XIIan de jî dîsa zimanê kurdî bêtir wek zimanê axiftinê maye di nav xelkî de (Nebez 2008:58). Bi tenê digel mîrekiyên Kurdan ên sedsala XVIê kurdiyê di nav derdorên esîlzade yên rêveber de nîrxekî diyar bi dest xist. Bruinessen (1989:43) dibêje ku tradîsyona edebî ya kurdî, di qesrên binemalên torin ên sedsalên XVI û XVIIan de dest pê kir. Ew barûdoxa ku li rûyê zimanî ve

destxweş bû, kir ku nesleke şairan rabe ku berhemên xwe bi kurdî nivîsandin, ji wan Mela Huseynê Bateyî (1414-1495), Elî Herîrî (1425-1541?), Feqiyê Teyran (1590-1660), Melayê Cizîrî (1570-1640), Ehmedê Xanî (1650/51-1707) û hwd. Lê belê, ev bizav û pêşketinên li malika zimanê kurdî, li jêr sî û sîbera serdestiya zimanê erebî û farsî bi rê ve diçû. Em dikarin vê qenaetê ji wan risteyên Ehmedê Xanî derbixin ku di *Mem Zînê* de gazindan li wê hindê dike ku zimanê kurdî bi şayanî xwe di rewacê de nîne.⁵ Herwiha, rola zimanê kurdî ya bi hêsankirina perwerde û fêrbûna erebiyê bertengkirî dîsa nîşaneyê wê statûya duhemî ya kurdiyê ye⁶. Piştî rûxîna hemû mîrekiyên otonom ên Kurdistan di nivê duyem ê sedeya XIXan de, kurdî, ji bilî hejmareke girîng a şairên ku bi piranî bi soranî dinivîsîn û xwedankarîgerî bûn di nav cemawerê de, bi esasî bû xem û barê wan cemiyet û komeleyên çandî û siyasî yên Kurdistan ku di dawiya sedsala XIXan û serê sedsala XXan de li Stembol û bajarên din hatibûn vekirin. Herwiha, wê heyamê, kurdiyê statûya xwe ya duhemî di perwerdeya li medreseyan de jî parastîye. Dîsa wan heyaman, li Stembol û bajare-merkeziyên din ên Rojhilatê Navîn, yekem kovar û rojnameyên kurdî hatine belavkirin. Di nav wê çarçoweya giştî ya roşinbîriya kurdî de, ji sala 1844ê heta avabûna komara Tirkîyeyê ya 1923yê, li Tirkîyeyê 20 kitêb hatibûne belavkirin (Malmisaniy 2006:18). Lê belê, li pey avabûna komarê, digel înkîlab û sazkarîyên salên 1924 û 1925an⁷, hemû fealiyetên bi û bo zimanê kurdî derqanûnî îlam bûne û bi vî rengî, ber û bergehê pêşketina zimanê kurdî, anku sazkarîyên kulliyatê ku jiyana modern û bajarî li zimanî ferz dike, mecbûr ma berê xwe bide derveyî sînorên welat û Tirkîyeyê.

3.1 Modernîzasyona zimanî ya kurdiyê

Xebat û xîretkêşiya Celadet Alî Bedirxan û Kamiran Bedirxan di serî de, ya ekola Hawarê bi giştî, ku li dor kovarên *Hawar* (1932-1943), *Ronahî* (1942-45), *Roja Nû* (1943-46) û *Stêr* (1943-45) şikl û şêwe girtin, xaleke werçerxanê ne di pêşketina bunyewî ya kurmanciyê de. Digel vê hindê jî, ji ber neyasayîbûn û bi perawêzistina (*marjînalîzasyon*) kurdiyê ya di qada giştî de, karîgeriya wan xebatan a di bikaranîna zimanî de li Tirkîye û bakurê Kurdistanê, heta serê salên 1980yan esxerî û kêmbûye. Bo nimûne, ji nivîsarên bi kurdî yên ku di kovarên wekî *Îleri Yurd* (1958), *Dicle-Fırat* (1962) hwd. de, ku wê çaxê bi tirkî derdiketin û carinan cih didane nivîsarên bi kurdî jî, diyar dibe ku nivîskar û edîtorên wan kovaran zêde haydar

⁵ Bo nimûne beytên li xwarê nîşaneyê wê hizrê ne. Ji bo kurdiya wê brn. Xanî (2010 [1695]); ji bo wergera wê ya îngilîzî, ku beytên li xwarê jê hatine wergirtin, bnr. Khani (2008 [1695]):

6/19	<i>Çibkim ku qewî kesad e bazar</i>	<i>However the market is stagnant</i>
	<i>Nînin ji qumaşî ra xerîdar</i>	<i>No one is buying our garment</i>
6/35	<i>Neqde me mebêje kêmbuha ye</i>	<i>So do not say that our coinage has little value</i>
	<i>Bêşikêê şahê şahrewa ye</i>	<i>That's unminted by a king of kings</i>
6/36	<i>Ger dê bibuwa bi derbê menqûş</i>	<i>Had it been engraved when minted</i>
	<i>Nedma wehe bêrewac û mexşûş</i>	<i>It would be in currency not counterfeit</i>
6/37	<i>Mehbûb e bi kes ne namizad e</i>	<i>Beloved indepted to no one</i>
	<i>Lew bextesiyah û namurad e</i>	<i>So it is doomed and unfulfilled</i>

⁶ Ferhenga menzûm a kurdî-erebî-kurdî *Nûbehara Biçûkan* (1683) ya Ehmedê Xanî û rêzimana erebî ya bi raveyên kurdî bi navê *Tessrîf* ya Elî Teremaxî (sedsala XVIIê) delîlên vê hizrê ne.

⁷ Qanûn û sazkarîyên wekî *Tevhîd-i tedrisat* (1924), *Rakirina xelîfetiye* (1924), *girtina medreseyan* (1924), *Qanûna Takir-i Sukûn* (1925) ku li pey *Serhildana Şêx Seîd* (1925) hatibû birêkxistinû *Şark Islahat Planı* (1925) (*Pilana Isleheta Rojhilatê*) ya nihênî, ji bilî muhtewa û karîgeriyên xwe yên din, detpêka yasayîbûna bêtehemuliya dewletê ne jî li hember zimanê kurdî.

nebûne ji normên zimanî yê ekola Hawarê. Lewma wisa diyar e ku xebatên Bedirxaniyan şiyane du qonaxên pîlansaziya zimanî, wate destnîşankirina norman û kodîfikasyon (*tedwîn*), pêk bînin, lê belê qonaxên sepandin û sabîdkirina normên zimanî pê re nehatine. Ji ber vê hindê, hejmara sercemê (*hemû*) kitêbên ku di navbera 1923 û 1980yê de li Tirkîyeyê hatine belavkirin 20 e (Malmisaniy 2006:19). Heyama piştî 1980yan heta digihe serê salên 2000an, navenda modernîzasyona temînolojîk a kurdî û dariştina materyelên fêrkariya zimanî, diyasporaya kurd a li welatên Ewrûpayê bûye, lê bi taybetî diyasporaya kurd a li Swêdê. Mirov dikare wê bi perawêzexistin û jêdestkirina kurdiyê û tevkariya diyasporayê di pêşketina zimanî de li ser hejmara kitêbên belavkirî jî bixwîne; zîra, di demekê de ku di navbera salên 1974-2005an de li Swêdê 657 kitêb hatine belavkirin (Scalbert-Yücel 2007: §24-31) li Tirkîyeyê hejmara sercemê kitêbên ku ji 1844ê heta 2005ê hatî belavkirin 632 e, ku nivê wan di nav pênc salên dawî de derçûne (Malmisaniy 2006:22).

Digel rabûna qismî ya qedexeya xerîb û xeşîm a li ser bikaranîna kurdiyê li Tirkîyeyê, axirî berebere normên zimanî di nav xelkî de cihek ji xwe re bi dest xistin⁸. Zîra, tevî çarçoweya kultûrî û siyasî ya salên 90an, ku bi zext û tepeseriyê şikl girtibû, ji bilî avabûna navendên kultûrî, enstîtûyên kurdî û weşanxaneyên ku bi kurdî jî kitêb belav dikirin, li Tirkîyeyê yekemîn rojnameya hefteyî ya bi kurdî jî dîsa di wê qonaxê de derçû. Herwiha, weşana Med-Tv'yê, ku di 1995ê de dest pê kir û hejmareke televîzyonên din dane dû, xwedanê roleke girîng bûn ji ber ku êdî derwazeyeke giştîgîr vebûbû ku netîceyên hewlên sabîdkirina normên zimanî bikevine nav jiyana rojane ya xelkî. Bi vî rengî, van pêşketinan, heta dereceyekê, rol û kardayên taze yê pratîk û sehî (*perceptual*) spartine kurdiya ku ji ber binecihibûna jiyana bajarî û xwendîngêhan rewşa wê ya di nav jiyana rojane de pir hasas bûbû. Ev werar bileztir lêhat gava di 2002ê de yasaya ku rê dida fêrkariya “zimanên herêmî” hate qebûlkirin. Vebûna dersên taybet ên zimanê kurdî⁹, salane çapbûna zêdetir ji sed kitêban, zêdebûna televîzyonên kurdî yê peykî, hebûna qewî ya medyaya vîrtûel a kurdî, axirî birêkktina televîzyona dewletî ya bi navê TRT 6 di 2009ê de û behsên li ser avakirina departmanên ziman û edebiyata kurdî fakterên serekî ne ku wê heyamê xwedankarîgerî bûne li ser normalîzasyona zimanê kurdî.

4. Werger di kurmançiya bakur de heta salên 80yan

Pêşketina wergerê heta dereceyekê mezin hevterîb bûye digel geşedana kultûrî û zimanî ku serhatiya wê pir bi kurtî hate behskirin. Kevntirîn wergera kurdî nîşana wê yekê ye, lewre, yekem kitêba bo kurdî hatî wergêran, Încîlek e, Încîla Matthew ku sala 1856ê bi elifbêya ermenî li Stembolê hatiye belavkirin¹⁰. Mîsyonerên mesîhî yê ermenî ev kitêba ku di heman demê de yekemîn kitêba kurdî ya çapkirî ye, ji zimanê yûnanî wergêrane. Her li dû wê, sala 1961ê, wergereke din derket ku ew jî şîrove û raveya Încilê bû û li Stembolê çap bûbû. Serenavê wê *Alfabece* ye û bi kurmançî ye. Di wê kitêbê de armanc têgihandina zarokan e û

⁸ Helbet, berî rabûna wê qedexeyê jî, di nav bergehê siyasî yê pir daxiraw de zimanê kurdî bi rêya weşanên deryasayî lê bi taybetî bi rêya radyoya Êrevanê qadeke giştî (*public space*) ya qismî bi dest xistibû.

⁹ Berî ku ev ders bi biryara rêveberên xwe ve bêne girtin, sertîfîkaya dersan dabûne 1179 şagirtan, û gava hatine girtin, 1780 şagirtên navnivîsî hebûn. (bnr. Akin 2007).

¹⁰ Dehqan (2009) sala çapkirina wê Încilê wek 1965 dide, lê li ser nusxeya eslî ya kitêbê wek 1957 hatiye.

agahî li ser tarîxa zimanê kurdî hene. Temoyê keşeyekî kurd-ermenî jî beşine din ji Încîlê wergêrane û American Bible Associationê ew sala 1972ê çap kirine. Herwiha, sala 1891ê, dîsa Încîl û mezmurên wê, bi wergêrana çend keşeyên ermenî hatine belavkirin¹¹. Komeke xebatê ku American Board of Comissions for Foreing Missionsê wezîfedar kiribû, bi xebateke dîrûdirêj Încîlên Matthew û Mark di 1922yê de û ya Lûqa di 1923yê de belav kirin (Thomas 1990:216). Malmîsanij (2006:18) diyar dike ku di navbera 1856 û 1923yê de sercem 7 wergerên Încîlê bi kurdî hatibûne çapkirin, hemû jî ji layê Ermenî û mîsyonerên rojavayî ve.

Ev Încîl ji aliyê saziyên mîsyonerên mesîhî ve bi hevkarîya digel Kurdan dihatine wergêran û çapkirin, û armanc jê ew bû ew ermeniyên ku di nav Kurdan de bere bere bi zimanê kurdî emel dikirin îstifadê jê bibînin û ji ser dîne xwe neçin; herwiha, veğerandina Kurdên musulman bo ser dîne xristiyanîyê jî armanca wan wergeran bû.

Wergereke din a kevn a Încîlê di 1947ê de, bi wergêrana Kamuran Alî Bedirxan û Thomas Boisê keşeyê Domînikan, li Beyrûdê, bi tîpên latînî û erebî hate belavkirin.¹² Wan herwiha berhemeke bi navê *Metelokên hezretî Silêman* jî ji İbranî wergêraye (Thomas 1990: 215).

Dîsa yek ji wergerên pêşî yê kurdî ji destê Mela Mehmûdê Bayezîdî, di salên 1858-59an de hat. Wî pişkek ji kitêba *Şerefnameya Şherexanê Bedlîsî*, bi sernavê “Tevarîxî qedîmî Kurdistan” ji farsiyê wergêra kurmanciyê. Dîsa di wan salan de rojhilatnas Peter Lerch di kitêba xwe de, ya bi navê *Forschungen uber die Kurden und die iranischen Nordchaldaer* cih dide wergera kurdî ya hejmareke çîrok û metelokên ji fînlandî û tirkî.

Di wê serdema mîsyoneran de wergêrana tekstan ji endîşeyên zimanî bêtir bo xizmeta dîni bû. Gava li Stembolê kovarên cemiyetên Kurdan derdikevin, hindêk nimûne ji wergerên helbestan tê de tene belavkirin û hew. Piştî Bayezîdî, bo cara yekem di sala 1931ê de, Erebe Şemo bi wergêrana *Koçekê Derewîn* a Aleksandr Araratyan nimûneya wergereke edebî û xwedan-endîşeyeke zimanî pêşkêş dike. Heta digihe salên 80yan, bi tenê hindêk xebatên Celadet Alî Bedirxan, Kamuran Alî Bedirxan, Qedrîcan û Osman Sebrî tene pêş çavan. Celadet Alî Bedirxanî çîrokeke bi eslê xwe îngilîzî ji frensî wergêra û di 1943yê de li Şamê çap kir; Kamuran Alî Bedirxanî ji bilî Încîl û metelokên ku hatine behskirin, herwiha, 36 *Çarînên Xeyam* û gelek sûretên Qurana Pîroz û qedere 700 hedîs wergêran û di Hawarê de beş bi beş belav kirin. Qedrîcanî jî beşine ji romaneke fînlandî bi navê *Di welatê zembeqê gewir* [gewr] de di hejmarên Roja Nû de belav kirin; herwiha wî çîrokek ji erebî di hejmara 13ê ya Ronahiyê de belav kiriye.

Wek me gotî, serencama wergera kurdî lazim e ji çarçoweya giştî ya edîsyon û roşinbîriya kurdî nehê cudakirin. Gava mirov li hejmara kitêbên ji nivê duyem ê sedeya XIXê heta digihe salên 1980yan dinihêre, mirov têdigihe ku rewşa wergera kurdî, ku huzûreke/mewcûdiyeteke yekcar zêf heye, pir derasayî nîne. Lewre em dibînin ku edeb û çapa bi kurdî jî kêm zêde di

¹¹ Ji bo nixandineke Încîla bi elifbeya ermenî ya bi kurdî, bnr. B. W. Stead, ‘Kurdistan for Christ’, *The Moslem World*, 10,3 (1920), rp. 247. Herwiha bnr. K. J. Thomas, ‘[Translations of the Bible into] Kurdish’, *Encyclopaedia Iranica IV* (1990), rp. 214.

¹² Sînem Bedirxan diyar dike ku ew werger hêj nehatiye çapkirin; lê di berhema navborî de (Thomas 1990) sala 1947 wek sala çapê û Beyrûd wek cihê çapê hatiye destnîşankirin.

heman rewşê de bûye; ji sala 1843yê heta 1923yê, sercem 30 kitêb, û dîsa ji 1923yê heta 1980yê bi tenê 20 kitêb hatine çapkirin ku hemû jî piştî sala 1965ê derketine.

5. Werger di serdema nûjen de

Piştî salên heştêyî du qewimînên girîng bûn hoy û egerên wê hindê ku warê weşan û wergêriya kurdî ruh û dînamîzmekê peyda bike. Ya yekem ew bû ku hejmareke mezin a roşinbîrên kurd, digel derbeya (kûdeta) 1980yê a li Tirkîyeyê revîn bo Ewrûpayê. Bi xîretkêşîya wan roşinbîran, bi taybetî li Swêdê, weşanxaneyên kurdî vebûn, kovar û kitêbên bi kurdî derçûn û dersên zimanê kurdî di xwendîngehan de bûne hander/motîwasyon û mecbûriyetek ku berhemên pedagojîk bêne duristkirin. Qewimîna duyem jî, rakirina qismî ya qedexeya bikaranîna zimanê kurdî ya di weşanan de bû di 1991ê de. Piştî wê tarîxê êdî li Tirkîyeyê bi taybetî li Stembolê weşanên kurdî diyar bûn.

Me di lêkolîna xwe de sercem 211 kitêbên werger ên bi kurdî çapbûyî destnîşan kirin. Bêguman ihtimal e ji bilî yê me destnîşankirî, wergerên din jî hebin, lê belê, gelek ji vê hejmara me dûrtir nabin; herwiha, heke hindê wergerên me peydanekirî hebin jî ew nabin sebeb ku em ji yê destnîşankirî bi rê nekevin û meylên serdest ên warê wergera kurdî destnîşan nekin. Bi giştî 42 weşanxane û saziyan wergerên kurdî çap kirine, lê belê çendek ji wan bi zêdeyîya nisbî ya hejmara wergerên çapkirî demûdest xwe ji yê din cuda dikin: wekî, weşanxaneya Nûdem, Apec, Avesta, Lîs, Nûbihar, Evra-Han. Em dê li jêrî wergerên ku piştî van xalên werçerxanê derhatine li jêr çend serenav û xalên lêkolînê binirxînin.

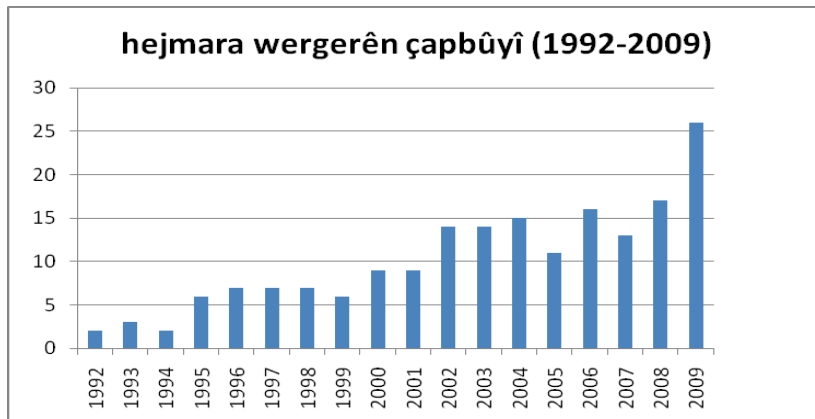
5.1 Hejmar û sala çapbûna wergeran

Di vê serdemê de, nimûneyên pêşiyê ji wergera kurdî ya edebî berev dawîya salên heştêyan derçûne. Tablo 1 nîşan dide ku ji 1980ê heta 1991ê, bi tenê heşt kitêb hatine wergêran, ku hemû jî piştî 1988ê. Piştî sala 1992yê zêdebûneke aşkera tê ber çavan di hejmara wergeran de û heta sala 2001ê hejmara wan digihe 58ê. Lê bêguman di deheya dawî de, navbera salên 2002-2009, wergera kurdî meydanê gelek firehtir bi dest dixê û hejmara kitêbên çapkirî digihe 126ê. 19 kitêbên sala çapa wan nediyar jî dîsa di nav van du deheyên dawî de, lê bi taybetî di deheya dawî de derçûne.

Wergerên kurdî yê deheyên dawî	
1980-1991	8
1992-2001	58
2002-2009	126
Sala çapê nediyar	19
Sercem	211

Tablo 1. Hejmara wergerên ku di navbera qonaxên girîng de hatine çapkirin

Grafik 1, ku hejmara wergerên çapbûyî yê piştî sala 1992yê rêz dike, nîşan dide ku wergera kurdî, ji bilî çend salan, bi giştî sal bi sal berev zêdebûnê ve çûye. Lê piştî salên 2000an êdî her sal zêdetir ji dehan kitêb hatine çapkirin.

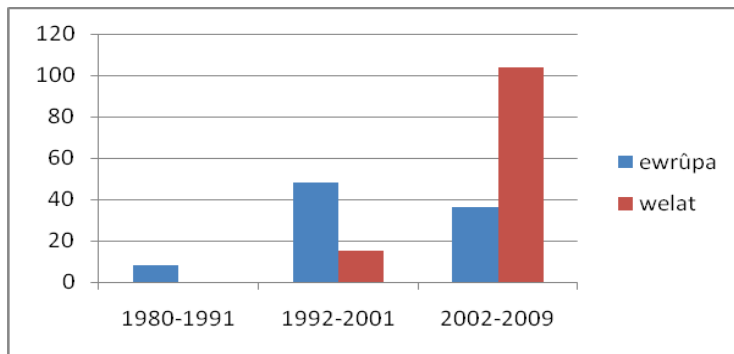

Grafik 1. Sal bi sal hejmara wergerên kurdî

Piştî salên 2000an, di nav komelgeya kurdî ya bakurî de werçerxanek pêk hat di gotara siyasî de û pê re têkoşîna bo ziman û mafên kultûrî kete rêza pêşî. Her di wan salan de bi giştî di warê weşangeriya kurdî de liveke berçav heye û kovarên kurdî jî lêk zêde dibin. Lewma ev hejmar nîşan didin ku wergera kurdî ku pêşî bi pêngavên kurt û di nav çepereke pir teng de bi rê ve diçû, piştî sala 2004an cihê xwe qahîmtir kiriye û di nav weşangerî û xwendevaniya kurdî de cihek ji xwe re terxan kiriye.

5.2 Destpêka li diyasporayê dewama li welatî

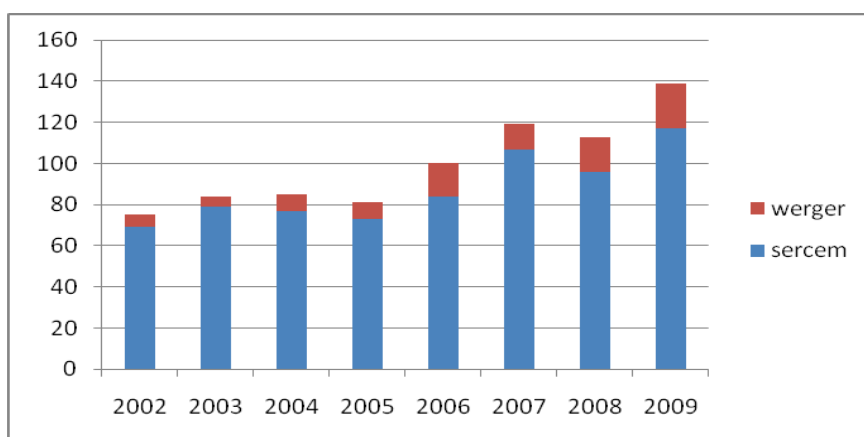
Berhemên pêşî yê bi kurdî li diyasporayê serê salên 80yan derketin. Lê ji bilî hindê kitêbên zarokan, heta sala 1988ê, gava ku *Şervanekî biçûk ê Vietnamî* ji nav weşanên Roja Nû derçû, hîç kitêbeke wergêrayî nehatibû belavkirin. Di demekê de ku li diyasporayê tovên wergera edebiyata nûjen a cîhanî dihatine reşandin, wate di salên nebera 1988-1991ê de, li welatî ji ber qedexeyên li ser bikaranîna zimanî di qada giştî de hêj hîç hewl nedihatine ber çavan. Grafik 2 nîşan dide ku salên 90an dibe heyamek ku tê de zimanê kurdî bi rengekî ciddî xwe li warê wergerê digire. Weşanên Roja Nû, Nûdem û Apec bi taybetî lez û serûberekê didine wergerê. Dîsa di heman heyaman de, sala 1996ê, yekemîn kovara wergerê ya bi kurdî derdikeve bi navê *Nûdem Werger*. Wergera ku heta hingê, ji bilî çend nimûneyan, di nav çarçoweya edebiyatê de mabû, digel hejmara yekem û dawî ya *Nûdem Wergerê*, xwe li deqên wekî rexneya edebî, zimannasî û hwd. ceriband. Piştî rabûna qedexeya li ser bikaranîna zimanî di asta yasayî de, li Stembolê hêdî hêdî weşanxane û saziyên kultûrî û lêkolînî yê kurdî vebûn û vê yekê digel xwe rê li ber derçûna wergerên kurdî jî vekir. Bi vî rengî, derçûna çend dîwanên helbestan ji nav weşanên Avestayê bi qewlê destpêkekê ye bo wergerên çapkirî yê kurdî li Tirkiyeyê.

Grafîk 2. Werara wergerên kurdî li diyaspora û li welatî

Bêguman, aşkera ye ku ev hejmara bilind a wergeran li Ewrûpayê û hejmara nisbeten pir kêma yê li Tirkiyeyê pêwendîdar e digel rewşa giştî ya roşinbîriya li wan herdu mekanan. Li Ewrûpayê tecrûbeyên Kurdan di warê weşangerî û kovargerî û herwiha di perwerdeyê de rê dabû ku berhemên wêjeya cîhanî bêne wergêran bo kurdî. Lê li Tirkiyeyê hem îmkânên çapkirina berhemên pir kêma bûn hem jî cemaetê xwendevanan ku wergêrana wan deqan ferz bike zêde nedihate ber çavan. Dîsa jî bi giştî 15 kitêb hatine wergêran û ji wan bi tenê çend lib, wekî versiyoneke kurt a *Mirovên Hejar* a Victor Hugo û *Qaqlîbaz* a Richard Bach deriyê cîhanî ne li ber edebiyata kurdî, yê din bi piranî berhemên nivîskarên soranîziman in an jî yê nivîskarên kurd ên tirkînûs in ku bo kurdî hatine wergêran.

Piştî gorrankariyên serê salên 2000an, ku li jor hatine behskirin, li Tirkiyeyê hewlên roşinbîriya kurdî şikl û şewazên kemilî wergirtin û meydana siyasî û civakî bû hoyê wê hindê ku serinceke taybet bikeve ser weşanên bi kurdî. Ev pêşketinên li Tirkiyeyê heta dereceyekê fonksiyona esasî ya weşangerî û wergêriya li Ewrûpayê jê stand û di vê nisbetê de wergerên li Ewrûpayê kêmtir lêhatin. Piraniya weşanxaneyên ku salên 90an bi awayekî çalak bo wergera kurdî dixebitîn hatine girtin û erkê wan kete ser milê weşanxane û saziyên li welatî, bi taybetî yê li Stembolê. Lewma di navbera 2002 û 2009ê de li Ewrûpayê li dor 37 kitêb hatine belavkirin ku ev rêje, nisbet bi salên pêştir gelek kêma e. Lê belê ji Grafîk 2 diyar e ku bi hejmara xwe ya ku digihe 105 kitêban, di vê qonaxa navborî de li welatî ji sercema salên berê zêdetir kitêb hatine wergêran. Hejmara wergeran bi nisbeta kitêbên bi kurdî çapkirî (Grafîk 3) diyar dike ku pişka wergeran, di salên ewil de dîsa pir kêma e lê piştî 2005an dînamîzmeke din dikeve nav wergera kurdî.

Grafîk 3. Nisbeta wergeran di nav sercemê kitêbên çapkirî de li Tirkiye û Kurdistana Bakur

Bêguman di vê yekê de pişka herî mezin ya weşanxaneyê *Lîsê* ye ku bêtir ji zimanê tirkî helbest û çîrok dane wergêran û herwiha weşanxaneyê *Avesta* ku bêtir berhemên soranî berdest dikirin bo xwendevanên kurmancîziman lê herwiha hewleke taybet dida bo dabînkirina berhemên esasî li ser dîrok û komelgeya kurdî. Weşanxaneyê *Bajar* jî bi wîzyona xwe ya xweser a naskirina edebê cîhanî bi zimanê kurdî û bi wergerên ji zimanê resen nimûneyên girîng ji helbest û çîroka cîhanî dane wergêran.

5.3 Çeşnê wergeran

Di nav kitêbên wergêrayî de yek dikare çeşnên wek helbest, çîrok, roman, mîtos, ceribandin, deqên dînî, biyografi, bîranîn, û bi hejmarên kêr jî be, lêkolînên warên zanistên komelayetî yên wek dîrok û antropolojî bibîne. Em li jêr wergeran di bin sê grûban de tesnîf dikin: i) helbest; ii) berhemên li ser esasê gêrranewe/vegotinê, anku wergerên edebî yên ne-helbestî wek çîrok, roman, biyografi, ceribandin, bîranîn hwd.; iii) wergerên ne-edebî, anku lêkolînên dîsîplînên cihê û ceribandinên li ser dîrok, siyaset û hwd.

Çeşnên kitêbên wergêrayî	Hejmara kitêbên çapbûyî
Helbest	39
deqên edebî yên vegotinê	140
deqên ne-edebî	32
Sercem	211

Tablo 2. Çeşnên kitêbên wergêrayî

Diyar e ku deqên edebî, bi 179 berheman, bêendaze zêdetir in ji deqên ne-edebî. Deqên edebî yên ne-helbestî bi 140 berheman beşê herî mezin e û çîrok an jî novel (çîrokên dirêj) xwediyê para herî mezin e. Koleksiyoneke çîrokên Edgar Allan Poe bi wergera Samî Hezîl teşebusa herî dilêrane diyar e di vê barê de; herwiha çîrokên Çexov, Sadiq Hidayet, Samed Behrengî, Ezîz Nesîn çendek in ji çîroknivîsên wergêrayî. Hejmara romanên jî pişkeke girîng e lê belê piraniya wan di şewaza çîrokên dirêj de ne û romanên avaker ên edebiyata cîhanî bi tenê çendek in. Ji bilî *Navê min sor e* ya Orhan Pamukî, *Bîreweriya Laş* a Ehlam Musteganî, çend kitêbên Ernest Hemingway û Dostoyevskî ji wergerên romanên in. Şano hêj jî warekî qels e, hejmara hemû deqên şanoyî 11 e. Hejmareke antolojiyan jî têne ber çavan. Ceribandinên edebî qet nîne. Ceribandinên bi şewaza deqên dînî, bi taybetî nivîsarên Elî Şerîetî û Mustafa Islamoglu têne ber çavan.

Rêjeya wergerên helbestî nisbet bi çeşnên dîtir pareke girîng e. Ji wan beşek deqên helbestî yên klasîk û dînî ne, beşeke nekêr jî soranî ne wek Ewdîla Peşew û Kejal Ehmed û beşeke girîng jî dîsa wergera helbestên şairên tirk e. Helbesta rojavayî qewî cihê xwe nedîtiye di wergera kurdî de, lê dîsa jî dîwanên T.S. Eliot, Ezra Pound, William Butler Yeats, ku bi wergera Kawa Nemirî bûne kurdî, hewlên herî qewî diyar in di warê wergera helbestan de.

Heçî warê deqên ne-edebî ye, bi tenê 32 berhem hatine wergêran. Ji wan deh, wergera berhemên Abdullah Ocalanî ne. Dehên din jî kitêbên li ser dîroka Kurdistanê ne. Wergera lêkolînên akademîk bi çend nimûneyan ve sînordar e. Gava mirov berfirehiya meydana deqên ne-edebî, anku dîrok, civaknasî, siyaset, û gelek şaxên din ên zanistên komelayetî diîne ber çavan, bêguman ev hejmar pir kêr e, bi taybetî di demekê de ku dehan lêkolînên li ser meseleyên kurdî ji nav weşanên weşanxaneyên kurdî lê bi zimanê tirkî derdiçin. Bêguman gelek layenên vê kêmiya wergera deqên lêkolînî hene, bi taybetî nebûna xwendevanên ku li bendê ne deqên lêkolînî bi kurdî bixwînin; herwiha, di gelek dîsîplînên zanistên komelayetî de zimanê kurdî bi awayekî ciddî nehatiye ceribandin û termînolojiyê deqîq û tekmîl jê re durist nebûye. Berhemên heta niha hatî wergêran jî bêtir îstifadeyê ji zimanê rojnamevaniyê dikin. Tevî van sebebên, li pêş kêmasî û îhmalkariya di warê wergerên lêkolînên zanistên komelayetî de pirsyarek xwe dadisepîne: Gelo ev awayê pêşketina nivîs û wergera kurdî di heman demê de pesendkirina hewlên folklorîzasyonê nîne ku hêzên serdest û nehezên kurdîyê bi sedan salan e dixwazin pêk bînin? Lewre aşkera ye ku gava zimanek di nav çend qadên diyar de hate zêde û hepskirin, rê venabe ku ew ziman hemû potansiyela xwe derbîne û têra hemû layenên jiyana takekesê hevçax û bajarî û xwenda bike. Herwiha, têgihiştina ku kurdî bi tenê kêrî edebiyatê tê û zanistên nûjen pê nayêne derbirrîn tê bihêzkerin. Diyar e divêt ku weşanger, edîtor û wergêrên kurdî fikr û helwestên xwe bînine jêr pirsyaran û helwesta xwe ron bikin.

5.4 Zimanê berdest wek zimanê jêder bo wergêriya kurdî

Wergerên kurdî ji hejmareke zimanên cîhanê hatine kirin, wek tirkî, swêdî, îngilîzî, farsî, danî û hwd. Tabloya li jêrî rêjeya wan zimanan a di warê wergera kurdî de nîşan dide:

ziman	hjm. berhem	ziman	hjm. berhem
tirkî	97	danî	3
swêdî	24	elmanî	3
îngilîzî	18	kirmanckî	1
soranî	18	ermenî	1
farsî	12	norwêjî	1
frensî	9	swêdî-tirkî	8
erebî	9	tirkî-elmanî	1
rûsî	4	tirkî-îngilîzî	1
nediyar	1	sercem	211

Tablo 3. Zimanê ku berhem jê hatine wergêran

Wergerên kurdî bi giştî ji 11 ziman û ji 2 lehceyên kurdî hatine kirin. Deh berhem jî ji du zimanan pêkve hatine wergêran; lê belê, di piraniya wan wergerên ji du zimanan de zimanê eslî yê wergerê tirkî ye û zimanê din bi tenê ji bo kontrol û tesdîqkirinê di prosesa wergerê de cih girtiye. Bi vî rengî, hejmara wergerên ji tirkî digihe 107ê; yanî zêdetir ji nivê sercemê berhemên ji tirkî hatine wergêran. Swêdî, wek zimanê welatê nû yê piraniya roşinbîrên kurdî li diyasporayê, bûye çavkaniyê adan ji bo wergera kurdî. Îngilîzî digel ku yek ji wan zimanan e ku li ser Kurdistanê herî zêde berhem pê hatine nivîsandin û herwiha xwediyê

kulliyateke bêpayan a edebiyata cîhanî ye, bi tenê ji 18 berheman re bûye zimanê jêder ê wergerê. Soranî bi taybetî di warê helbest û çîrokên de zimanekî girîng e bo wergera kurdî ku 18 berhem jê hatine wergêran. Dîsa farsî, frensî û erebî bi rêzê 12, 9 û 9 berheman, ziman in ku reng dane nav wergera kurdî. Çar lêkolînên ji rûsî bi wergera Têmûrê Xelîl, girîngiyek daye zimanê rûsî di wergerên lêkolînê de. Herwiha ji danî, ermenî, kirmanckî û norwêjî jî nimûne hatine.

Hejmara nisbeten bêhed bilind a wergerên ji tirkî pêdivî bi çend şîroveyan e. Li Tirkîyeyê xwînerekî asayî yê pirtûkên kurdî di heman demê de xwendewar [*ing. literate; tr. okur-yazar*] e di zimanê tirkî de jî. Hebûna kurdîxwînên ku nikarin bi tirkî bixwînin ne muhtemel e, û heke hebin jî awarteyî ne. Herwiha, ji ber ku piraniya xwendevanên kurdîxwîn heta astekê çûne xwendingehan, ku perwerde li xwendingehan bi tenê bi tirkî ye û dîsa ji ber ku piraniya wan xwendina zankoyê tewaw kiriye, reng e ji bo gelek ji wan xwendina bi tirkî ji ya kurdî pir hêsantir be. Di rewşeke wisa de pirsyar ev e: aya çima û bi çi handanekê berhemên bi tirkî têne wergêran bo kurdîyê, di demekê de ku xwendina wan berheman bi zimanê resen -tirkî-hêsantir û destxweştir e ji xwendevanan re?

Mentiqa wergêranê ya bingehî, berdestkirina berheman e bo wan kesên ku bi zimanê resen ê wan berheman nizanin an jî nikarin pê bixwînin. Di cewher de, gelek rexne hene li ser esasê wergerê bi xwe, ji ber ku hîç wergerek nikare cihê deqa resen bigire; û ev yek di her halekê de kêmasiyeke esasî ye bo pratîka wergêranê. Gotineke latînî ya meşhûr heye di warê wergerê de ku dibêje *traduttore traditore* wate, *wergêran xiyaret e*. Herwiha, Berman (1995:42) dibêje ku « *her wergerek ji tebîetê xwe, yanî ji ber ku werger e, biqisûr e* ». Lê belê, nebûna rêyeke din ji bilî wergêranê rewayiyekê dide karê wergêranê. Heçî meseleya berhemên ku ji zimanê tirkî bo kurdî hatine wergêran e, ew rewşeke cuda nîşan dide: ew pêdivî û neçariya ku rewayiyê dide karê wergerê nîne li meydanê, lewre heman berhem bi tirkî, yanî bi zimanekî ku ji wan re destxweştir e, berdest in. Diyar e wergêr û weşanger ne li dû qetandina/çareserkirina kêmasî an jî pêwîstiyê xwendevanan in, belku li dû *berterefkirina kêmasiyeke*¹³ zimanî bi xwe ne. Bêguman, di halê seferberiyê wisa de endîşeyên estetîk û karzanî nabin ewelîyetên (*priority*) wergêr û edîtoran, û ev yek bi xwe re hindêk netîceyên xerab diîne ku em dê li jêrî behsê lê bikin. Kêşeyê girîng ku ji vê rewşa behskirî derdihê, kêşeya wergêrana ji zimanê duyem e, yanî wergêrana wergerê an jî wergera wergerê ye.

5.5 Helwêsta derbarê zimanê resen

Rexneya zimanî ya wergeran derveyî çepera vê gotarê ye; lê belê, me divê çend têbîniyan derbarê zimanê jêder ê wergeran û giraniya zimanê tirkî ya di sercemê berheman de derbibirin. Ji 211 berhemên destnîşankirî 36 ji zimanekî duyem hatine wergêran; bi gotineke din, wergêrana wergerê ne. Hêjayî gotinê ye ku qedere 28 lib ji wan ji tirkî hatine wergêran yê din ji swêdî û elmanî ne. Bo nimûne, berhemên nivîskarên rûs, îngilîz, elman û fars ên

¹³ Me ev têgeh ji gotara Remezan Alanî wergirtiye ku nivîskar vê têgehê ji bo meyla giştî ya di warê edebiyat û mijûliya zimanî ya kurdîyê de diîne û dibêje ku hesta mesûliyetê, ku hesta motor û karîger e di nivîskariya kurdî de, rêya derhatin û rabûna edebiyateke xwedan-endîşeyên estetîkeke takekesî û heqîqî dixitimîne. Bo lêkdaneke berfireh bnr. Alan (2009: 11-18).

wekî Tolstoy, Dostoyevskî, Jack London, Bertolt Brecht, Nietzsche, Elî Şerîetî, Samed Behrengî ji tirkî hatine wergêran. Wisa diyar e ku tirkî îro bûye dergehê ku tê re berhemên edebiyata cîhanê dikevîne nav zimanê kurdî. Çunku, diyar e yek ji her çar kitêbên ku ji tirkî têne wergêran bo kurdî, bi eslê xwe ne bi tirkî ne lê ji zimanekî din hatine wergêran bo tirkî û ji wê wergera li tirkî jî hatine wergêran bo kurdiyê. Rast e ku, weku weşanger li ser bergê piştê yê wan kitêban dinivîsin, « *ziman û pirtûkxaneyê kurdî bi wergera van berhemên dewlemendtir* » dibe; lê belê ev rewş di heman demê de îşaretê bi çend layenên hesas ên wergêriya kurdî jî dikan. Layenê yekem ew e ku hesasiyeteke giştî sebarek bi wergera ji zimanê jêder nîne. Ji bilî weşanxaneyên wekî Bajar (nemaye), Lîs, û Avesta, weşanxane û edîtorên din xwediyê helwêsteke zelal nînin li dijî wergêrana wergeran. Ev yek bêguman hevkat nîşana wê hindê ye ku meydana fireh a wergêriya kurdî durist nebûye ku tê de hebûna wergêrên xwedanê behreya wergêrana ji zimanên cuda û cîyawaz rê bide danûstandin û munaqeseyên çawaniya wergeran. Layenê duyem, zimanê tirkî ne ji ber hîlbijartina wergêran a li ser esasê prensîbên zimanî û estetîk û rêkûpêkiya wergerên bi wî zimanî, belku ji ber ku tenya ziman e ku ew wergêr dikarin jê deqan wergêrin bûye dergehê edebiyata cîhanî. Serqise, bi tenê ji ber ku zimanê berdest e werger ji tirkî têne kirin. Bi vî awayî, wergera kurdî mecbûrî zimanê tirkî ye û ev yek lewane ye zerermend be ji ber ku di karê hunerî de ne mecbûriyet lê vîn û daxwaza navxweyî ya hunermendî ye ku nîrxê estetîk bilind dike. Herwiha, têgihiştineke wisa durist dibe weku zanîna zimanê tirkî bes e bo encamdana wergerê ji vî zimanî. Ev yek rê li ber wê hindê digire ku têgihiştineke kemilî û qabiliyeteke wergêr û wergêranê durist bibe di meydana wergêriya kurdî da. Layenê sêyem, ev hind wergerên ji zimanê duyem nîşana wê hindê ne ku wergera kurdî pêzeveke erzan e bi wateya ku rêzênegirtina prensîbên wergera çak rewşeke asayî ye.

Mîrov dikare bipirse gelo bi wergêrana ji wergerê çî ji dest diçe? Heke me qebûl be ku wergêran ne tenê raguhastina peyv û hevokan e ji zimanekî bo zimanekî dîtir, belku di heman demê de raguhastina cîhanbîniya [*îng. worldwiev; tr. dünya görüşü*] zimanekî ye ku di nav awa û rehendên wî zimanî de ye, hingî divê bê teslîmkirin ku nivîskarek berhema xwe di nav çarçoweya îmkân û taybetiyên zimanê xwe de dinivîse; wate, nivîskar berhema xwe bi wê cîhanbîniyê dinivîse ku awa û rehendên wî zimanî jê re dabîn dikan. Taybetî û xweseriyên zimanan asteng in li ber wê hindê ku di navbera du zimanan de hevahengiyeye deqîq hebe ji bo têgihiştin û derbîrrîna rewşan. Gava wergêrek ji zimanekî deqekê werdigêre, pêşî hewl dide cîhanbînî û derbîrrîna, ku temsîla tefsîra nivîskarî ya rewş û rûdanê ye, di nav çarçoweya zimanê resen de têbigihe û di serê xwe de ron bike; paşê êdî dest pê dike muadilekê di zimanê xwe de peyda bike, helbet vê carê bi îmkânên ku zimanê wî/wê rê didinê. Lewma, gava em deqekê ji zimanê duyem werdigêrin, êdî hîç karê me bi cîhanbînî û têgihiştina nivîskarî ya di çarçoweya zimanê xwe de namîne, ji ber ku êdî di zimanê duyem de, anku zimanê ku deq bo hatiye wergêran, tefsîr û formûlasyoneke din û cuda wergirtiye. Bi gotineke din, *auraya* xwe, çemka meşhûr a Walter Benjamin, ji dest daye. Diyar e xweş û nexweş, wergêr çend behredar be û wergêraneke çend kêrhatî jî be, her wergerek digel xwe hindek taybetî û layenên deqa resen jê kêr dike, ev yek di tebîetê wergerê de ye; herwiha, guhorîna cîhanbînî û tefsîra xweser a ku ziman pêşkêşî nivîskar û xwendevanan dike, serbixwe fakterên girîng in û delîlên wê hindê ne ku wergêrana wergerê rê li ber digire ku werger ji karîgerî û potansiyela xwe ji dest bide.

5.6 Edebiyata Zarokan

Edebiyata zarokan di nav nirxandinên li jorê de cih negirt. Heke em serinceke pir kurt bidin ser wergêrana edebiyata zarokan em dibînin ku Swêd, diyaspora, serkêş e di duristkirina kulliyateke berhemên edebiyata zarokan de. Bi taybetî weşanxaneya Apecê, di encama kar û hewlên wergêrên wekî Mehmûd Lewendî, Amed Tîgrîs, Mûrad Ciwan, Seyîdxan Anter û redaksiyoneke profesyonel a desteyeke nivîskar û rewşenbîrên kurd, zêdetir ji 65 pirtûkên zarokan ên ji swêdî hatî wergêran çap kirine. Yek ji projeyên herî girîng û birêkûpêk ên wergera kurdî bêguman ev rêza pirtûkên zarokan a Apecê ye. Herwiha, weşanxaneyên wek Nûdem, Avesta û Weqfa Kurdî ya Kultûrî li Swêdê jî pirtûkên zarokan bi formateke ku xwendinê li pêş çavên zarokan şîrîn bike çap kirine. Ligel vê hindê, kêşeya giştî ya nexwendewariya zarokên kurdî bi zimanê dayikê nahêle ku kulliyata pirtûkên zarokan bi rêkûpêkî erkê xwe bi cih bîne.

6. Encam û nirxandin

Helsengandineke berteng a warê wergera di kurmanciyê de çend layenên serekî nîşanî me dan. Me dît ku werara wergera kurdî heta dereceyeke bilind hevterîb bûye digel rewşa giştî ya roşinbîrî û weşana bi kurdî. Lewre destpêka ku bi handerên dînî û bi destê mîsyoneran bi rê ketiye, digel hewl û xebatên derdora Hawarê şiklekî roşinbîrî û zimanî digire; lê belê, çawa veguhastina tecrûbe û tradîsyonê di navbera van du qonaxên navborî de pêk nehatibe, tesîra hewlên qonaxa Hawarê jî heta salên 80yan zêde nahêne dîtin li Kurdîstana Bakur û li Tirkîyeyê. Di wê qonaxa sêyem de, bi îmkân û têngiştinên nûjen, rewta ku bal û hêza xwe dide ser wergerê di nav sê deheyan de, ji 12 zimanan, lê bi taybetî ji zimanê serdest ê li welatî, anku ji zimanê tirkî, bi hejmareke girîng kitêban werdigêre kurmanciyê û bi vî rengî tevkariyê di wê hindê de dike ku dergehê edebiyat û nivîsevaniya cîhanî li kurmanciyê vebe. Lê belê, tehlîleke kurt nîşan da ku bizava wergerê di kurmanciyê de, di çarçoweya bêderfetî û bêpîştewaniya hukûmî û zanistî de li ser esaseke zêde-ne-qahîm bi rê ve çûye û diçe; lewre prensîbên wek girîngiya zimanê resen di wergêranê de û têngiştineke esxerî ji prosesa wergêranê gelek caran nebûne şertên edîtor û weşangerên kurd. Bi vî rengî, bêyî ku bikevine nav helwêsteke qet'î û redker beramber wergera ji zimanekî duyem -lewre tê heye carinan encamên rêkûpêk jê derbê- li me ron bû ku bendetîya wergera kurdî bi zimanê tirkî, di çarçoweyeke giştî de, bûye binasê hindê kêşeyên bineretî û meydanî. Herwiha, wek xulase, edebiyat û nivîsevaniya kurmancî divê êdî lê binêre ka bo çi hejmareke navên wergêrên kurd nîne ku bi karê xwe yê wergêriyê bêne pêş; ka çima wergêr, bi wateya kesê an kesa ku bi şewazekî pîşeyî xerîkî karê wergêranê ye, durist nabe di nav Kurmancên bakur de. Xuya ye ku serbenek ji bo yek ji gelek bersivên muhtemel ên vê pirsê di ferqa di navbera 'wergêran' û 'werger'ê de ye, lewre nirxandinên me yên li jorî îşaretê bi vê yekê dikin ku di meydana wergera kurmanciyê de, xema bingehî ne kiryar û pêvajoya wergêranê ye, belku werger e, anku encam e xem û awat ne awa û çawaniya berhemên wergêrayî.

Têbînî:

1. Gelek spas bo kak Remezan Alan û kak Bawer Ronahî ku nusxeyeke pêştir a vê gotarê xwendin û bi têbîniyên xwe pişkdar bûn di kêmkirina kêmasiyên nivîsarê de. Ev gotar berê di *Zend*'a bihar 2011ê de belav bû, lê belê ji ber kêmasiyên edîtoriyal hejmareke xeletî û kem û kurî hebûn di wê versiyona belavbûyî de; lewma em bi fer dizanin li vir careke din bidin belavkirin.
2. Li vir 'wergêran', prosesa veguhastina deqekê ye ji zimanekî bo zimanekî din, anku kiryar û mijûliya venivîsandina deqekê bi zimanekî din e. Heçî 'werger' e, ew netîceya kiryara wergêranê ye. Wergêran (*translating*) kiryar e û werger (*translation*) encam e.
3. Li vir qesta me bi tenê kitêbên wergêrrayî ne; heke na sala 1925ê Încîlek bo kurdî tê wergêran lê belê ji ber ku wergereke birêkûpêk û têgihîştinbar nîne nahê çapkirin. Ji bo zanyariyên zêdetir bnr. Thomas (1990). Herwiha ihtimal e ku berî vê tarîxê wergerên bi kurdî çap bibin, lê halê heyî zanyariyên di destê me de van berhemana wekî nimûneyên pêşîn ên wergera kurdî didêrin.
4. Divêt diyar bikin ku di vê lêkolînê de em serincê nadin ser çawanî û rexneya wergeran ; hêvîdar in lêkolînên dîtir ronkatiyê bixine ser wî layenê girîng. Herwiha, wergerên ku wekî kitêb bi kurmanciya bakur û li Kurdistana bakur, Tirkîye û li Ewrûpa çapkirî mijara vê gotarê ne.
5. Bo nimûne beytên li xwarê nişaneyê wê hizrê ne. Ji bo kurdiya wê brn. Xanî (2010 [1695]); ji bo wergera wê ya îngilîzî, ku beytên li xwarê jê hatine wergirtin, bnr. Khani (2008 [1695]):

6/19	<i>Çibkim ku qewî kesad e bazar</i>	<i>However the market is stagnant</i>
	<i>Nînin ji qumaşî ra xerîdar</i>	<i>No one is buying our garment</i>
6/35	<i>Neqdê me mebêje kêmbuha ye</i>	<i>So do not say that our coinage has little value</i>
	<i>Bêsîkkeê şahê şahrewa ye</i>	<i>That's unminted by a king of kings</i>
6/36	<i>Ger dê bibuwa bi derbê menqûş</i>	<i>Had it been engraved when minted</i>
	<i>Nedma wehe bêrewac û mexşûş</i>	<i>It would be in currency not counterfeit</i>
6/37	<i>Mehbûb e bi kes ne namizad e</i>	<i>Beloved indepted to no one</i>
	<i>Lew bextesiyah û namurad e</i>	<i>So it is doomed and unfulfilled</i>
6. Ferhenga menzûm a kurdî-erebî-kurdî *Nûbehara Biçûkan* (1683) ya Ehmedê Xanî û rêzimana erebî ya bi raveyên kurdî bi navê *Tessrîf* ya Elî Teremaxî (sedsala XVIIê) delîlên vê hizrê ne.
7. Qanûn û sazkarîyên wekî Tevhîd-î tedrîsat (1924), Rakirina xelîfetiye (1924), girtina medreseyan (1924), Qanûna Takrir-i Sukûn (1925) ku li pey Serhildana Şêx Seîd (1925) hatibû birêkxistinû Şark Islahat Planî (1925) (Pîlana Isleheta Rojhilatê) ya nihênî, ji bilî muhtewa û karîgeriyên xwe yê din, detpêka yasayîbûna bêtehemuliya dewletê ne jî li hember zimanê kurdî.
8. Helbet, berî rabûna wê qedexeyê jî, di nav bergehê siyasî yê pir daxiraw de zimanê kurdî bi rêya weşanên deryasayî lê bi taybetî bi rêya radyoya Êrevanê qadeke giştî ya qismî bi dest xistibû.
9. Berî ku ev ders bi biryara rêveberên xwe ve bêne girtin, sertîfîkaya dersan dabûne 1179 şagirtan, û gava hatine girtin, 1780 şagirtên nivîsî hebûn. (bnr. Akin 2007).
10. Dehqan (2009) sala çapkirina wê Incilê wekî 1965 dide, lê li ser nusxeya eslî ya kitêbê wek 1957 hatiye.
11. Ji bo nixandineke Încîla bi elifbêya ermenî ya bi kurdî, bnr. B. W. Stead, 'Kurdistan for Christ', *The Moslem World*, 10(3) (1920), r. 247. Herwiha bnr. K. J. Thomas, '[Translations of the Bible into] Kurdish', *Encyclopaedia Iranica IV* (1990), r. 214.
12. Sînem Bedirxan diyar dike ku ew werger hêj nehatiye çapkirin ; lê di berhema navborî de (Thomas 1990) 1947 wekî sala çapê û Beyrûd wekî cihê çapê hatiye destnîşankirin.
13. Me ev têgeh ji gotara Remezan Alanî wergirtiye ku nivîskar bi vê têgehê ji bo meyla giştî ya di warê edebiyat û mijûliya zimanî ya kurdiyê de diîne û dibêje ku hesta mesûliyetê, ku hesta motor û karîger e di nivîskariya kurdî de, rêya derhatin û rabûna edebiyateke xwedanendîşeyên estetîkeke takekesî û heqîqî dixitimîne. Bo lêkdaneke berfireh bnr. Alan (2009: 11-18).

Çavkanî:

Alan R. 2009. *Bendname*. Stembol: Avesta.

American Bible Society. 1857. *Injil Xode e me' Isa el Mesihe nevesandyn be destê Madteos Markos Luqas u Hanna*. [The Gospel of our Lord Jesus Christ written by Matthew, Mark, Luke and John]. Stembol: American Bible Society Pub. No. 685.

American Bible Society. 1953. *Incila Luqa* [The Gospel of Luke]. Bêrûd: ABS Publication No. 677B.

American Bible Society. 1947. *Metheloke'n Hezrete Sileman* [The Proverbs of Solomon]. Bêrûd: ABS Publication No. 677p.

Bayazidi M. M. 1986. *Tevarîxî qedîmî Kurdistan (Histoire ancienne du Kurdistan)*, Izdatel'stva Nauka, Glavnaja redaktsiya vostochnoj literatury. Moskova.

Berman A. 1995. *Pour une critique des traductions: John Donne*. Paris: Gallimard.

Benjamin W. 1923. The Task of Translator (wergêrana ji elmanî bo îngilîzî Harry Zohn, 1968). di nav de: Venuti L. (ed.) 2000. *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 75-85.

Dehqan M. 2009. A Kirmashani translation of the Gospel of John. *Journal of Eastern Christian Studies* 61(1-2): 207-211.

Jakobson R. 1959. On Linguistic Aspects of Translation. di nav de: Venuti L. (ed.) 2000. *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 113-18.

Malmîsanij 2006. *The Past and the Present of Book Publishing in Kurdish Language in Turkey*. [Kitêba înternetî berdest e bi îngilîzî]: <http://www.npage.org/IMG/pdf/Turkey.pdf> (30 Gulan 2010).

Oustinoff M. 2003. *La Traduction*. Paris: PUF [çapa sêyem a rastkirî 2009].

Perrin I. 2000. *L'anglais: comment traduire ?*. Paris: Hachette.

Peter L. 1857-1858 *Forschungen uber die Kurden und die iranischen Nordchaldaer*. St. Petersburg: Eggers.

Thomas K. J. 1990. [Translations of the Bible into] Kurdish, *Encyclopaedia Iranica*. cild IV: 214.

Xanî, Ehmed. 2010 [1695]. *Mem û Zîn*. (kurdî-tirkî, wergêran û tehlîla Kadri Yildirim) Istanbul: Avesta Yayınları.

Khani, Ahmed. 2008. *Mem and Zin*. Cihê çapkirinê û weşanxane nehatiye diyarkirin.